

За научния статут на краеведската педагогика

Ставрофорен иконом Захарий Дечев

For scientific status of Regional Pedagogy: The present elaboration makes an attempt to explain the problem of scientific status, range and contents of Regional Pedagogy. It traces out its approving, differentiation and development. It attempts to explain the target, subject, objective orientation and specific tasks of Regional Pedagogy. It determines its significance in Bulgarian education.

Key words: Regional Pedagogy, regional training, regional education, patriotic education, methods.

Напоследък все по-често се среща словосъчетанието „*краеведска педагогика*“, което е пряко свързано с преминаването в две самостоятелни познавателни сфери, като се търси определена конкретна реалност, която ги свързва и обединява. Характерното за тази педагогика е употребата на термина „*край*“. Разкриването на тази понятийна употреба и трактовка в педагогиката обосновава общонаучната ѝ характеристика. Открояват се белезите ѝ като наука със специфична педагогическа област. Краеведската педагогика (направление в педагогическата наука) започва да се развива и интерпретира като регионална (местна), локална педагогика, т.е. отнасяне на нещо към дадено място, определяне на местонахождението или разполагане на педагогическата дейност в конкретна територия, включително на всички съпътстващи тази дейност образователно-възпитателни процеси. В момента условно могат да се определят няколко направления в краеведската педагогика.

Първото я интерпретира като емпирична педагогика, обозначаваща практичката краеведско-педагогическа дейност, която се осъществява от учители и ученици от различна училищна възраст в общообразователното училище.

Второто направление я тълкува като „профилираща“ относно на педагогиката в нейния отраслов и възрастов ариал.

Третото я разкрива като педагогика на културната диференциация, т.е. като регионално-културна педагогика.

Обосновавайки единствено и само нейната емпирична интерпретация, краеведската педагогика се отнася към неинституционалните форми на образование и възпитание. Второто и третото направление образуват параметрите на значимостта ѝ към институционалните форми на образование, което много по-ясно и по-перспективно отразява спецификата на науката краеведска педагогика. Особено разгърнато в обсега ѝ се очертава целенасоченото и преднамерено организирано краеведско училищно обучение и образование, както и теоретизирането на самата проблематика. Това обособяване на трите направления предполага все по-налагаща се диференциация в науките на образованието, във възпитателната и обучителната практика както във възрастов аспект, така и във видовете и степени училища (институционално отношение).

Краеведската педагогика е относително „млада“, самостоятелно неотдавна формирала се научна теоретико-приложна област, педагогическа по своята същност гностична обособеност, притежаваща всички качества (атрибути) на наука, възникнала на базата на хуманитаристиката и регламентирана като обществена (социална) наука. Предпоставки за нейното възникване са връзките ѝ с други науки: общата педагогика, възрастовата педагогика, историята на българското образование, социалната педагогика, етнопедагогиката, семейната педагогика, краезнанието, регионалистиката, психологията, народопсихологията, философията, социологията, музеологията, етнологията, методиките на обучение по краезнание в основната и средна степен на образование.

Съвременната краеведска педагогика у нас възниква най-напред върху основата на т.нар. „училищно краезнание“, т.е. като практика и опит на краеведската работа в българското училище през 60-те – 80-те години на ХХ век. Особеното

значение на българското краезнание, разкрито в неговите педагогически аспекти през този период, се свързва с имената на Лидия Разпопова, Марин Ковачев, Йордан Шопов, Панайот Дражев, Петър Лазаров, Цонка Каснакова, Светослав Будинов, Димитър Кънчев, Мария Кабасанова и др. Всеки от тях разкрива важни страни от формирането, диференцирането, систематизирането и функционирането както на научно-теоретичната част на краеведската педагогика, така и на начина на практическо приложение в методически аспект на краезнанието в отделните учебни предмети в българското училище. Ярко се отличават имената на Лидия Разпопова и Марин Ковачев, които чрез трудовете си „Училищното краезнание“ (1983) и „Училище и краезнание“ (1989) трасират и стимулират пътя на краеведско-педагогическото научно познание и теоретичните основи на краеведската педагогика. През периода на 80-те и началото на 90-те години на миналото столетие особен принос за обособяването на краеведската педагогика допринасят проведените десет национални семинара по училищно краезнание, организирани от Министерството на образованието и науката и изтъкнати университетски преподаватели-краеведи. Дейно участие в това отношение има Великотърновският университет „Св. св. Кирил и Методий“, който организира и ръководи педагогично-краеведските дейци при осъществяването на научните семинари в различни български градове, издавайки сборници с теоретически и практически публикации. В края на първото десетилетие на XXI век са актуални въпросите, свързани с краеведското училищно образование и обучение. Заедно с тях се утвърждава, обособява и развива краеведската педагогика.

Този кратък исторически поглед показва, че краеведската педагогика придобива относителна самостоятелност като наука със свое диференцирано наименование едва в последните няколко години. Тя конструктивно и съдържателно стои най-близо до педагогиката (или обособявана от някои автори като обща педагогика в българското образование), понеже от нея „взема“ (бихме казали и „присвоява“) терминологичния и категориален апарат.

От гледна точка на своя обект и предмет, които подпомагат диференцирането ѝ като наука, краеведската педагогика стои по-близо до краезнанието. Като научна област съдържаща свои видове признаци - качествени характеристики, които очертават родовия ѝ белег като наука, същевременно конструиращата ѝ трактовка за собствен предмет и обект на научно изследване. Всичко това подпомага извеждането на един определен елемент, който е перманентно повтарящ се, че краеведската педагогика е наука за краеведското образование и обучение на човека и неговото патриотично възпитание. Това обосновава краезнанието, осъществявано в образователната среда, като училищна система и институционалност като диференцирани научно-познавателни области.

„Краеведска педагогика“ с изведена обща характеристика на наука като „теория и система от знания“ и като „методика на обучението по краезнание“ (в отделните етапи на образование – начален, прогимназиален и гимназиален) осигурява по принцип единството в подхода към учащите се в избора на учебно съдържание, пътища и средства на учебно – възпитателна работа. В този смисъл наименованието „училищно краезнание“ не отразява в пълнота теоретическата и практико–приложна област на преднамерено и организирано краеведско училищно образование и обучение. Бихме казали, че то стеснява периметъра и насочва вниманието към практиката, от друга страна, то действително подпомага трансформирането на краеведско–педагогическото познание като се декомпозира в самостоятелни научни области в незаетото досега научно и практическо „пространство“ училищно краеведско образование и обучение. Точно този факт генерира определянето и дефинирането на краеведската педагогическа проблематика, без да се отива в крайност, каквато опция предпоставя наименованието „училищно краезнание“ от прекаленото разширяване периметъра

на краеведската педагогика като наука до нейното стесняване и ограничаване в една единствена сфера на въздействие – най-често тази на практическото училищно (класно, извънкласно или извънучилищно) обучение по краезнание. Точно това осмисляне на училищното краезнание като научно-педагогическа проблематика, която се поддържа в себе си, довежда до систематизиране и конструирането на две нови научни области и направления: „Краеведска педагогика“ и „Методика на обучението по краезнание в българското училище“ или „Дидактика на краезнанието“ („Предметна училищна дидактика по краезнание“). Така постепенно се утвърждава и диференцира научно-педагогическото познание в краезнанието.

Педагогиката, разглеждана в смисъл на фундаментална наука, не е в състояние да изясни и дефинира богатството на педагогическото познание в условията на краеведската култура и училищна краеведска дейност, която е редно всеки един българин да притежава. Краеведското (регионалното) образование и обучение е обществено явление, характерно за едно развито общество. През годините е създаден, и генериран богат и разнообразен практически опит за възпитанието на поколенията към родното място, родния край, родния дом и т.н. Целият този обществен опит е намерил възплъщение в педагогическите теории за патриотичното възпитание и краеведското обучение като образование на личностните структури. Въпросът е проникнали ли сме по-дълбоко, обобщени ли са тези знания, които да генерират нови идеи в научно отношение. Ето защо се поддържа схващането, че краеведската педагогика измества мнението и отхвърля постановката, възприета в средата на ХХ век, че краеведско-педагогическата дейност, прилагана в рамките на училищната практика притежава единствено емпирична основа. Тази образователно-възпитателна парадигма се оказва прекалено непригодна в началото на ХХІ в. Краеведското образование, прилагано в училищните условия, изгражда своя научно-теоретична структура, генерира концептуализирана система от научно-педагогически знания, обосновавайки своя гностична област, притежаваща по същност всички качества на наука. Така назрява необходимостта този натрупан обществен опит да се трансформира в нова краеведско-педагогическа теория, обоснована в система и осъществявана като образователно-възпитателна практика със свое наименование „краеведска педагогика“.

Важно е да подчертаем, че „краеведската педагогика“ - наименование, поява, развитие и формиране - не е случайно явление, а логически, постепенен и последователен процес, който има своите дълбоки корени като емпирични натрупвания и научно-теоретични основания. Може да се твърди, че краеведската педагогика се обособява като концептуалност и педагогика на българското краезнание, т.е. като научно систематизирана теория и практика на училищното краезнание. В този смисъл може да се разглежда и като интеративна наука, която притежава автономен научен статус в кръга на цялостната педагогическа наука. Бихме обобщили, че краеведската педагогика може да се разглежда като своеобразна метатеория и научно-теоретична база спрямо методиката на обучението по краезнание, училищните историко-краеведски изследвания (в качеството на помощно звено в областта на историята на българското образование) и практическата училищно-краеведска дейност, т.е. краеведската педагогика задава основните научно-концептуализирани принципни положения, които имат свое специфично приложение и проявление в училищното краеведско образование и обучение.

Разглеждайки краеведската педагогика единствено в областта на приложение в училищната среда и практика, ние стесняваме нейния периметър и обхват. Тя не бива да се идентифицира само с училищното краезнание или да се възприема като обикновена дидактика (методика) на краезнанието. Краеведската педагогика разширява своята област на приложение в съвременното научно пространство. В някои от нашите висши учебни заведения българското краезнание се прилага и

развива като учебна дисциплина с научно-структурирано и систематизирано образователно съдържание. Нейният интерес е насочен и към сферата на висшето учебно заведение, т.е. университетското образование. Краеведската педагогика разглежда проблемите на краезнанието в различна образователно-възпитателна среда и разкрива педагогическите механизми на взаимоотношенията *специалист – педагог – краевед – изследовател – ученик – студент*.

Въпросът за „обекта“ и „предмета“ на краеведската педагогика е един от най-съществените и значими за нейното концептуализиране като наука. Може да се приеме, че краеведската педагогика има право да бъде наука защото нейният обект краеведското образование и обучение и патриотично възпитание в България са факт, който никой не може да оспори. Тя поставя за свой обект на изследване краеведското образование като социално-жизнен факт, явление, като съставна част на педагогическата действителност. Обект на изследване на краеведската педагогика е областта от краеведската действителност, която изследва като наука. Краеведското образование като особена и специфична социално-персоналогична детерминирана дейност, това което отразява същността на нейното изследване е особен вид дейност от действителността, която е целенасочена. Характеризира се с педагогическо ръководство, със силно изразен патриотичен плам, регионално-изследователски ентузиазъм и преданост към краеведската кауза. Тя е за благо на цялото общество, което отразява социалния аспект, но и за всеки човек, което отразява индивидуалната ориентираност.

Тъй като краеведската педагогика е единствената и специфична наука за краеведското образование (респективно обучение и възпитание), определянето на предмета ѝ зависи от нейния теоретичен статус, т.е. концептуалното равнище, който разкрива компонентите, аспектите на обекта. Може да се приеме, че предмет на науката *краеведска педагогика* е функционирането на краеведското образование като система, социален факт и възникващите отношения в краеведско-образователната дейност. Предметът е труден за определяне не само поради своята специфика, но и поради различните аспекти, които поражда. Краеведската педагогика проучва и анализира появата и развитието на училищната практика в отделните селища. От друга страна тя изучава възпитателните традиции на българите, проследява развитието на възпитанието и обучението в домашен (семеен) и обществен аспект в отделните региони, краища на отечеството ни от миналото до днес. Освен това отбелязва и закономерностите в учебно-възпитателната практика по краезнание в учебните заведения. Краеведската педагогика отразява българската образователна култура в отделните райони на страната ни, т.е. историята, теорията и практиката на краеведското образование, обучение и дейност. Предметът на краеведската педагогика е трудно да бъде диференциран поради тясната свързаност с предмета на социалната педагогика, историята на българското образование, дидактиката и теорията на възпитанието като педагогически научни области и учебни дисциплини. Трудността при описанието на предмета възниква особено, когато анализира сходна познавателна проблематика. Обективно възникват някои трудности при определяне приоритета на детерминантите в краеведско-образователната дейност. При така очертанния обект и трудностите, които възникват при формулирането на предмета на науката *краеведска педагогика* се ситуираме около нейната специфика на проявление и конкретни закономерни условия на обособяване – локалността, краят, регионът, селището. Ето защо оста на предмета се движи в границите на изучаването на самата наука за краеведското образование, обучение като теория, история, система, практика, т.е. собственото ѝ себепознание и научно-познавателно възникване, развитие, функциониране и трансформация на нейния обект в качеството на посочена гностична област и социално-културна проблематика.

Краеведско-образователното познание е необходимо на обществото ни като мост, връзка между локалното и общественото като място, генезис за разкриване на всеобщите познавателни закономерности и реализирането на конкретните явления и обекти. В този смисъл се обосновава целевата ориентация на краеведската педагогика: изучаване и изследване на същността на краеведското образование и обучение като мащабен конструкт и разкриването на неговите променливи – в социален, семеен, личностен, локален, културен и възпитателен вероятен изход. Целевата ориентация на краеведската педагогика не може да се локализира само в сферата на външните (срезови) явления. Необходимо е да се разкрият вътрешните детерминанти на тези явления, вътрешните атрибуции и особено релациите между тях. Така целевата ориентация на краеведската педагогика се състои в откриването на ефективните насоки за осъществяване на балансирани взаимодействия между субектите: педагога – краевед и учащия се като краевед. Една от перспективните насоки на краеведската педагогика е да разработва проблемите на педагогическо взаимодействие между субектите чрез създаването на система от методи, които да разкрият обективните и субективните механизми и особено релациите между тях.

Постигането на целевата ориентация за краеведската педагогика предполага решаването на няколко важни обобщени задачи в научноизследователски аспект. Понеже краеведското образование и обучение е самоорганизирано като практика от това следва, че една от основните задачи е създаването на онази концептуализирана система, която да има претенциите за научна обобщеност. Тази система в момента не е изградена и структурирана напълно, функционират само някои елементи. Освен това една от основните задачи на науката е да се конкретизира и локализира нейния предмет, да се обобщят и анализират резултатите от краеведско-педагогическите изследвания. За да се отбележи актуалното състояние на краеведската педагогика, като научни дялове и се обосновават основните направления в изследователската работа. Към това се отнася и задачата свързана с проучване, анализ, систематизация на литературните данни, материали и краеведско-педагогически съчинения и трудове. Важно е науката да открие основната краеведска образователно-възпитателна парадигма относно същността на конструкта в научното ѝ съдържание. Тази задача очертава перспективата и на следващата разработването на методологическите основи на науката *краеведска педагогика* и връзката ѝ с другите науки. Също така трябва да се направи научен анализ на достиженията на краеведско-образователната теория, идеи и практика в другите страни.

Краеведската педагогика заема свое подобаващо място в системата на науките на границата между краеведското и педагогическото познание. В този смисъл нейното утвърждаване може да бъде разгледано в две взаимнопроникващи се теоретични сфери – на краезнанието като наука и на педагогиката. Това вътрешно концептуално диференциране води до обособяването на краеведската педагогика като относително самостоятелен научен клон в областта на педагогическите науки. Като направление с конкретна проблематична съвкупност, подредена и структурирана по определен признак. Краеведската педагогика се фиксира като сравнително нов отрасъл в системата на педагогическото научно познание. Може да се възприема като видово приложение, област от конгломерата или системата на педагогическите дисциплини като цяло, т.е. педагогиката като наука, но не и да се тълкува твърде широко и да се разглежда като методическа система, което подценява нейния статус. Освен това от краеведската педагогика като теория и система произлиза Методиката на обучение по краезнание на ученици и студенти, която си има свой научен периметър на съществуване и практика. Може да се обобщи, че *краеведската педагогика* се вписва в системата на тези отрасли на педагогическите науки - „Социална педагогика”, „Религиозна педагогика”, „Професионална педагогика”, „Етнопедагогика”, „Военна педагогика”, „Семейна

педагогика”, „Специална педагогика”, „Спортна педагогика”, „Превантивна педагогика” и др.

Обобщавайки основната задача на настоящото изследване, е необходимо „Краеведската педагогика” да решава в бъдещите си проучвания доизясняването на научния си статус, методологически основи и съдържателен обхват на отделните си дялове и части. Нейният периметър на въздействие очертава обществено значимо поле на светогледно въздействие и влияния. Краеведската педагогика може успешно да изпълни предназначението си, само ако се разглежда като част от системата на педагогическите науки. Диференцирането и поставянето на важни проблеми за проблематиката и начина на разглеждането ѝ като системна теория на краеведското образование, обучение и възпитание на учениците и студентите и въпросите, свързани с методиката на обучение по краезнание, са от съществено научно значение. В този смисъл може да се подчертае, че краеведската педагогика трябва да намери своя съвременен научен еквивалент в по-нанатъшната си диференциация и интеграция на научното си познание и да се превърне в актуална теоретико-практическа наука.

ЛИТЕРАТУРА

[1] Белова М., Г. Димитрова, Н. Бояджиева, Кл. Сапунджиева. Теоретични основи на възпитанието. С., Изд. „Веда Словена –ЖГ”, 1997.

[2] Бижков Г., В. Краевски. Основи на педагогиката. С., УИ „Св. Климент Охридски”, 2005.

[3] Генешки М., Л. Георгиев. Регионална икономика. С., Изд. „Лиа”, 1995.

[4] Иванов И. Диференциалната педагогика. Шумен, Изд. „Юни Експрес”, 2002.

[5] Каснакова – Иванова Ц. Историческа антропология. Стара Загора, Изд. „Кота”, 2001.

[6] Ковачев М. Училище и краезнание. С., Изд. „Народна просвета”, 1989.

[7] Ковачев М. Краезнание. В. Търново, Изд. „Астарта”, 2004.

[8] Разпопова Л. Училищното краезнание. С., ЦСТУ, 1983.

[9] Чавдарова - Костова С., В. Делибалтова, Б. Господинов. Педагогика. С., УИ „Св. Климент Охридски”, 2008.

За контакти:

Ставрофорен иконом д-р Захарий Дечев, ШУ „Епископ Константин Преславски”, моб.тел. 0888/917915, e-mail: prkrai_bs@abv.bg

Докладът е рецензиран.